

Den danske indirekte medium i diakron belysning

Peter Juul Nielsen

Abstract

In Modern Danish the reflexive element *sig* occurs in monotransitive constructions with a broad range of verbs, including verbs of obtaining such as *købe* ‘buy’ and verbs of perception and consumption, e.g. *høre* ‘hear’ and *spise* ‘eat’. The paper argues that extension of monotransitive construction with *sig* constitutes an indirect middle construction that assigns the semantic role Afficiary (Danish *Interessent*) to the subject referent. The historical origin of the modern indirect middle is the indirect object, which used to have broad Afficiary meaning. The paper proposes that the indirect middle came about as a result of a semantic split in which the reflexive *sig* preserved the original Afficiary meaning while the non-reflexive indirect object underwent a narrowing to Recipient meaning.

Nøgleord

indirekte medium, Interessent, semantisk spaltning, syntaktisk differentiering

1. Indledning

I moderne dansk finder man et refleksivt element *sig* i transitiv konstruktion i parallel til ikke-refleksivt indirekte objekt (IO), jf. (1) og (2).

- (1a) hun skaffede **sig** en bog
- (1b) hun skaffede **ham** en bog
- (2a) hun undte **sig** en pause
- (2b) hun undte **ham** en pause

IO og *sig*-elementet i transitiv konstruktion har fælles historisk ophav, nemlig IO-konstruktionen som den fremtræder i middeldansk. I ældre østmiddeldansk bøjes IO i dativ, jf. (3), og i den refleksive IO-konstruktion står det refleksive pronomen således også i dativ: *sæ* (jf. akkusativ *sik*). IO er her et argument der i kraft af sin refleksive betydning er korefentielt med subjektsargumentet, jf. (4).

- (3) Sæl man **andrum** [DAT] iorth
 ‘hvis en mand sælger jord til en anden mand’ (Skånske Lov, ca. 1430)
- (4) Brydir man axul j heghnathe scowe hugge **se** [DAT] axla swa marga
 som han brydir ther
 ‘hvis en mand får vognakselbrud i indhegnet skov, må han hugge sig så mange aksler som er brækket for ham der’ (Skånske Lov, ca. 1430)

Parallellerne mellem *sig*-konstruktion og ikke-refleksiv IO-konstruktion og de to konstruktioners fælles historiske ophav lægger op til den konklusion at *sig* i transitiv konstruktion (dvs. m. DO) i nudansk – stadigvæk – er den refleksive variant af IO, og dette er da også en veletableret og udbredt opfattelse (jf. GDS: 1311-1312). De empiriske data leder dog til en anden konklusion, nemlig den at *sig* i transitiv konstruktion i nudansk er en **indirekte medium**, og det er formålet med denne artikel at give en karakteristik af den moderne indirekte medium (IM) og fremlægge en analyse af den historiske baggrund for etablering af IM.

I afsnit 2 beskrives det moderne danske IO og IO’s historiske udvikling, og afsnit 3 behandler det refleksive element *sig*. I afsnit 4 fremlægges en analyse af semantikken i udbygning af monotransitiv konstruktion med *sig*, og i afsnit 5 behandles forekomsten af IM i den såkaldte interessentkonstruktion. I afsnit 6 fremlægges analysen af den diakrone udvikling bag IM, og afsnit 7 beskriver udviklingen i *sig*’s syntaktiske status. Artiklen afsluttes med en konklusion i afsnit 8. Autentiske eksempler fundet online er forsynet med fodnoter der oplyser web-adresse m.m.

2. Moderne dansk IO og IO’s historiske udvikling

Det moderne danske IO er argument 3 (med subjekt (S) som argument 1 og direkte objekt (DO) som argument 2) i konstruktioner der normalt byg-

ges op omkring ditransitive verber som fx *forære*. Det prototypiske indhold er Recipient (konkret eller abstrakt) i overdragelsesscenarier: S-referenten forårsager at DO-referenten overdrages til IO-referenten, jf. (5).

(5) Bo forærede **naboen** en bog

Udtryksmæssigt er IO defineret ved sin placering på IO-pladsen i sætningsskemaet umiddelbart før DO-pladsen medmindre IO er placeret i fundamentfeltet, og ved kasusbøjede pronominer står IO i oblik form, jf. tabel 1.

Fundamentfelt	Vf	S	A	Vi	IO	DO	.....
dengang	havde	Bo		foræret	naboen	en bog	
dengang	havde	han		foræret	hende	en bog	
naboen	havde	han		foræret		en bog	

Tabel 1: IO i sætningsskemaet, i oblik form ved kasusmarkering

Recipientargumentet udtrykt med IO kan normalt også udtrykkes præpositionelt, som middelbart IO (MIO), og der er her tale om et konstruktionsparadigme med valg mellem positivled (IO) og antiled (MIO) (GDS: 1347-1355), sammenlign (5) med (6).

(6) Bo forærede en bog **til naboen**

Den præpositionelle Recipient-realiserings kan også udtrykke en ikke-valensstyret frit tilføjede modtager som oftest er ugrammatisk eller stærkt markeret og arkaisk som IO (Heltoft 2014; Nielsen og Heltoft under udg.), jf. (7) med *tage* som ikke styrer IO.

(7a) *hun tog **ham** en kop kaffe

(7b) hun tog en kop kaffe **til ham**

2.1. IOs historiske udvikling

Som i andre germanske sprog er der i dansk sket en indsnævring og specialisering af IO's semantiske potentiale (jf. Barðdal 2007; Colleman 2011).

I middeldansk har IO bredt Interessent-potentiale og kan frit tilføjes til monotransitive konstruktioner (Heltoft 2019: 161). Dette IO-potentiale

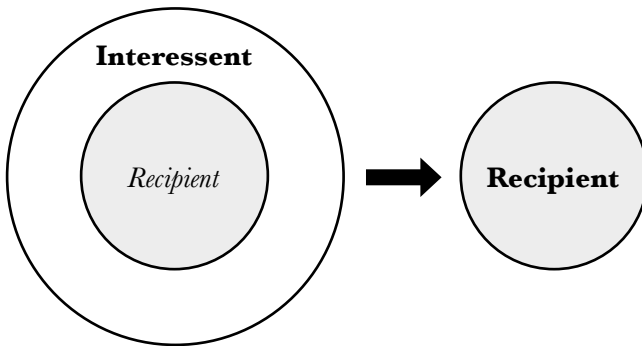
bevares op i 1700-tallet hvor IO forsat kan betegne ren Interessent uden overdragelsessemantik, jf. (8) fra Høysgaard (1752: 107).

(8) han skal løse **os** knuden

I midt-1800-tallet er der sket en indsnævring af IO-semantikken til Recipient, og rene Interessenter som i (8) er udelukket (Heltoft 2014). Det er stadig muligt at tilføje frit IO til monotransitive konstruktioner med anskaffelses- og fremstillingsverber, jf. (9) fra en roman fra 1869 (eksempel fra Heltoft 2014: 208).

(9) Jeg byggede **hende** en Lykke-Verden

I det 20.-21. århundrede sker der yderligere semantisk indsnævring og stramning af kravene til frit IO som ikke skal beskrives nærmere her (men se Nielsen & Heltoft, under udg.). Det væsentlige ift. moderne IM er den beskrevne indsnævring fra Interessent til Recipient, jf. figur 1 baseret på Zúñigas (2011: 329) karakteristik af recipientrollen som en særlig og central variant af rollen *Afficiary* 'Interessant'.

Figur 1: Indsnævring af IO-potentiale fra Interessent til Recipient

3. Det reflexive element *sig*

Sig beskrives ofte som reflexivt pronomen der kan fungere som et objektsargument der har samme referent som S (Christensen & Christensen 2019: 100). Imidlertid er *sig* ikke udtryk for et argument, men kan fungere som en aflukning af muligheden for et objekt; komplekset *sig selv* kan derimod siges at betegne et selvstændigt objektsargument med ko-reference med S (GDS: 592-593), jf. (10).

(10a) han vaskede hunden (subjekt A1 ≠ objekt A2)

(10b) han vaskede sig selv (subjekt A1 = objekt A2)

(10c) han vaskede sig (kun subjekt A1)

(10c) er en mediumkonstruktion, og det moderne danske *sig* kan defineres som mediummarkør (Hvilshøj 1999, Kemmer 1993). Formen *sig* indgår som dedikeret markør for tredje person i et mediumparadigme over for det ægte refleksive pronomens paradigme, jf. tabel 2. I det følgende bruges *sig* som repræsentant for hele mediumparadigmet.

	Medium			Refleksiv	
	SG	PL		SG	PL
1	<i>mig</i>	<i>os</i>		<i>mig selv</i>	<i>os selv</i>
2	<i>dig</i>	<i>jer</i>		<i>dig selv</i>	<i>jer selv</i>
3	<i>sig</i>			<i>sig selv</i>	

Tabel 2: Person/numerus-paradigmer for mediummarkør og refleksivt pronomen

En central udtryksmæssig afspejling af at *sig* ikke har argumentstatus, er det forhold at *sig* ikke udfylder en topologisk plads (Heltoft 2011: 74-76). *Sig* kan ikke stå i fundamentfeltet (i modsætning til *sig selv*), og det udfylder heller ikke andre pladser selvstændigt, men står enklitisk op ad subjektet eller verbet på disses pladser, særligt tydeligt i *der*-konstruktion hvor DO-pladsen er optaget af det indholdsmæssige subjekt, jf. tabel 3. Tabelens sidste eksempel, *den kender jeg ikke* med ubetonet objekt i fundamentfeltet, viser at det umulige ved *sig* i fundamentfeltet ikke skyldes fravær af tryk på *sig* (over for trykbærende *sig selv*).

Fundamentfelt	Vf	S	A	Vi	IO	DO	.....
*sig	vaskede	han	ikke				
sig selv	vaskede	han	ikke				
der	skal		snart	slynge sig		en å	her
₀ den	kender	jeg	ikke				

Tabel 3: Sig udfylder ikke en topologisk plads

4. Semantikken i udbygning af monotransitiv konstruktion med *sig*

I denne beskrivelse af *sig* som IM-markør er det udbygning med *sig* af monotransitiv konstruktion der skal undersøges, dvs. konstruktioner med et enkelt objekt (11a) som tilføjes et ikke-obligatorisk *sig* (11b).

(11a) Bob købte en bil

(11b) Bob købte **sig** en bil

Semantikken i udbygning med *sig* kunne umiddelbart ligne tilføjelse af Recipient-betydning til S. (11b) udtrykker at Bob ikke bare er Agent bag købehandlingen, men også Recipient: Bilen bliver Bobs besiddelse. Forekomsten af *sig* med en række forskellige typer verber der ikke er forenelige med en tolkning af overdragelse af DO-referenten til S-referenten, viser dog at Recipient-betydning ikke kan være det kodede indhold i *sig*-udbygningen.

4.1. *Sig med have*

Der er to typer *sig*-konstruktion med *have*. Den første type har neksualt DO som beskriver et sagforhold hvori S-referenten indgår som participant, jf. (12) og (13).

(12) Vores fantastiske bager fra Khorn havde **sig** en stor oplevelse i dag¹

(13) jeg husker t[y]deligt det ene af de par forsøg jeg havde **mig** der²

Den anden type har inneksualt DO, og S-referenten står her i et possessionsforhold til DO-referenten, tilsyneladende typisk med karakter af mere abstrakt possession end egentlig ejendom, såsom ‘at have til rådighed’, jf. (14) og (15).

1 <https://es-la.facebook.com/westmarket/posts/vores-fantastiske-bager-fra-khorn-havde-sig-en-stor-oplevelse-idag-johnny-logan-/1756944064607923/>, postet 14.9.17 (lokaliseret 18.1.23)

2 <https://www.k10.dk/showthread.php?t=758>, postet 9.1.07 (lokaliseret 18.1.23); eksemplet er et uddrag fra en beretning om selvmordsforsøg

- (14) den ene styrer hele showet, da hun virkelig tror hun er noget fordi hun har **sig** en lækker pony³
- (15) Der er intet vigtigere i sådan et forløb end, at man har **sig** en god byggeleder, og det havde vi!⁴

Ingen af de to typer med *have* stemmer med en overdragelsestolkning, og særligt den inneksuale type som betegner statisk possession er tydeligt uforenelig med et dynamisk overdragelsesscenarie.

4.2. **Sig med konsumptionsverber**

Sig optræder med forskellige verber der betegner det at indtage vådt eller tørt såsom *drikke* og *spise*, jf. (16) til (18).

- (16) Jeg skal i hvert fald snart drikke **mig** noget rødvin⁵
- (17) I stedet har jeg spist **mig** noget risalamande og drukket **mig** en cola⁶
- (18) der var masser af mennesker på stadion, der så på bold og spiste **sig** en pølse⁷

Om end sådanne konsumptionsverber udtrykker en handling hvor DO-referenten forenes med S-referenten, forekommer det noget søgt at tvinge disse *sig*-konstruktioner ind i en overdragelsesfortolkning, og denne fortolkning indfanger ikke hvad der er den semantiske og kommunikative effekt i fx (16) over for (19): Rødvinen forenes med S-referenten i begge tilfælde, og det forekommer ikke dækkende at beskrive tilføjelsen af *sig* som en fremhævelse af et modtageraspekt ved S-referenten.

- (19) Jeg skal i hvert fald snart drikke noget rødvin

---

3 <https://www.heste-nettet.dk/forum/1/884455/884455/>, postet 8.10.05 (lokaliseret 18.1.23)

4 <https://dk.trustpilot.com/review/huscompagniet.dk?page=102>, postet 4.11.20 (lokaliseret 18.1.23)

5 <https://helse63.rssing.com/chan-23002199/article207.html>, postet 7.5.14 (lokaliseret 19.1.23)

6 <https://www.instagram.com/p/BqAwlBtl3X/>, postet 10.11.18 (lokaliseret 19.1.23)

7 <https://amtsavisen.dk/oestjylland/fight-fornoejelse-og-fodbold>, postet 21.5.17 (lokaliseret 19.1.23)

4.3. Sig med *perceptionsverber* og *andre oplevelsesverber*

En række verber der betegner sanseoplevelser, fx *høre*, *se*, *smage*, eller andre former for oplevelser, fx *prøve*, optræder med *sig*, jf. (20) til (25).

- (20) Nu vil jeg slå benene op og se **mig** noget godt tv⁸
- (21) det var sidste udkald, hvis man skulle se **sig** nogle pipfugle⁹
- (22) Radio Soft er også god, så man kan høre **sig** noget Selleri Dijon¹⁰
- (23) jeg gik ind i den sodavandsbar, som ligger i forbindelse med museet, og smagte **mig** en sukkersødet Dr. Pepper¹¹
- (24) I løbet af kampen blev jeg dog lidt snacksulten og prøvede **mig** en soft pretzel¹²
- (25) Jeg har prøvet **mig** en Ring klokke [sic!] med webcam. Hold dig fra det produkt!¹³

Også denne klasse af verber giver *sig*-konstruktioner der ikke stemmer med en overdragelsestolkning. Det giver eksempelvis ikke rigtig mening at beskrive kombinationen af *prøve* og *sig* som et udtryk for at S-referenten er en modtager i et overdragelsesscenarie.

4.4. Sig som *indirekte medium* der koder *S = Interessent*

Det alternativ til Recipient-kodningsanalysen der skal fremsættes her, er at beskrive *sig* som markør for **indirekte medium** (jf. Hvilshøj 1999: 87, 96; Kemmer 1993: 74-81) med indholdet **Interessant**. Den danske

8 <https://myjourneybackblog.wordpress.com/category/traening-2/>, postet 11.5.14 (lokaliseret 18.1.23)

9 <https://www.fyldepennen.dk/tekster/45783/hest>, postet 12.4.11 (lokaliseret 18.1.23)

10 <https://www.reddit.com/r/Denmark/comments/9ks7f3/comment/e71dskj/>, postet 3.10.18 (lokaliseret 18.1.23)

11 <https://www.berlingske.dk/internationalt/dr-who>, postet 9.5.08 (lokaliseret 19.1.23)

12 <http://sidelinien.dk/forums/showthread.php?30069-Stationoplevelser-fra-hele-verden/page5>, postet 29.8.12 (lokaliseret 19.1.23)

13 <https://forum.tweak.dk/forum/thread/145673-d%C3%B8rklokke/>, postet 3.1.21 (lokaliseret 19.1.23)

IM-markør har som funktion at tildele S den semantiske rolle Interessent, og det betyder at udbygningen med *sig* er en konstruktional specificifikation af at S har rolletrækket Interessent i tillæg til den semantiske rolle som verbet tildeler S. Som nævnt i afsnit 2.1, er Recipient en undertype af Interessent (Zúñiga 2011: 329), og i konkrete tilfælde kan den konstruktionalle kodning af indholdet Interessent fortolkes mere specifikt som Recipient.

Funktionen af IM-udbygning kan vises ved kontrasten til ikke-udbyggede monotransitive konstruktioner. Ved verber der ikke er forenelige med overdragelses- og Recipient-tolkning, fortolkes S i udbygning med IM som non-Recipient-Interessant (26); ved verber der er forenelige med overdragelses- og Recipient-tolkning, fx anskaffelsesverber, fortolkes S i udbygning med IM som Recipient-Interessant (27).

(26a) hun drak noget rødvin

- Uden IM: ren handling m. agentivt subjekt (fra verbet)

(26b) hun drak **sig** noget rødvin

- Med IM: handling + Interessent-subjekt
- Ved *drikke*: non-Recipient-Interessant

(27a) hun købte en bil

- Uden IM: ren handling m. agentivt subjekt (fra verbet)

(27b) hun købte **sig** en bil

- Med IM: handling + Interessent-subjekt
- Ved *købe*: Recipient-Interessant

At IM ikke koder Recipient-betydning som en form for IO, afspejles syntaktisk af det forhold at IM-konstruktioner der ikke er kompatible med Recipient-fortolkning, står uden for den konstruktionalle opposition mellem NP- og PP-realisering som karakteriserer IO (jf. afsnit 2), sammenlign (5) til (7) med (28).

(28a) hun drak **sig** noget rødvin

(28b) *hun drak noget rødvin **til sig (selv)**

Der er altså både indholdsmæssige og konstruktionsmæssige grunde til at konkludere at dansk IM ikke tildeler den IO-typiske rolle Recipient til S, men derimod specificerer S som en Interessent.¹⁴

5. Indirekte medium i interessentkonstruktion

I søgning efter IM-eksempler viser det sig at *sig*-udbygningen meget ofte forekommer i den såkaldte interessentkonstruktion (Nielsen 2018, 2022). På udtrykssiden er denne konstruktion en kombination af *få* og et hovedverbum i supinum, jf. (29) og (30).

(29) han fik slået græsset

(30) hun fik motioneret

Konstruktionen kan tolkes enten aktivt (med agentivt S) eller passivt (med non-agentivt S). Visse forekomster, typisk med intransitive hovedverber, kan kun tolkes aktivt, jf. (30), men meget ofte er aktiv/passiv-distinktionen uspecificeret. (29) kan enten tolkes sådan at S-referenten udfører handlingen, eller at en anden klarer græsslåningen for S-referenten; non-agentiv betydning kan entydiggøres med et agentadverbial (31).

(31) han fik slået græsset af naboen

Semantisk fungerer konstruktionen som en specifikation af at S er Interessent. I den aktive tolkning har S denne Interessent-rolle plus den rolle som hovedverbet tilskriver argument 1 (i (30) rollen Agent), mens S i den passive tolkning udelukkende har den konstruktionelt givne Interessent-rolle (31).

Den hyppige indlejring af IM-konstruktion i interessentkonstruktion illustreres i (32) til (35).

(32) I dag har vi fået set **os** noget håndbold og sluppet af¹⁵

14 Konstruktion med *sig* findes også ved verbet *få* som leksikalsk tildeler S rollen Recipient, fx *Anna fik sig en ny jakke*. Hvis *sig*-udbygning havde S = Recipient som kodet indhold, burde tilføjelse af *sig* til *Anna fik en jakke* være total redundant, og det kunne opfattes som argument imod fortolkningen af *sig* som Recipient-markør. Omvendt kunne en sådan redundans betragtes som udtryk for harmoni mellem leksikalsk og konstruktionel kodning: Verbets semantik og konstruktionens semantik ”siger det samme” og kan dermed forenes uden videre. En egentlig analyse af de komplekse forhold omkring *få* kan ikke rummes i denne artikel.

15 <http://camvest.blogspot.com/>, postet 25.2.12 (lokaliseret 19.1.23)

- (33) 9 til 20 i dag, mon ikke han får drukket **sig** noget kaffe i dag :-)¹⁶
- (34) Traditionen tro har jeg fået prøvet **mig** en masse nye spil¹⁷
- (35) Jeg fik smagt **mig** en [friskpresset juice] med ananas, banan, æble og ingefær¹⁸

Det hyppige sammenfald mellem forekomst af interessentkonstruktion og forekomst af IM støtter tolkningen af IM som markering af S som Interessent. Ifølge denne analyse fungerer indlejringen af IM i interessentkonstruktionen som en dobbelt markering af subjektet som Interessent.

6. Den diakrone udvikling

I moderne dansk har IM som funktion at tillægge rollen Interessent til S-argumentet, og som beskrevet i afsnit 2.1 om den diakrone indsnævring af IO's betydning er rollen Interessent den gamle semantik for IO. Dette leder til følgende hypotese for IM's udvikling:

- I. Interessent-rollen var fælles for ikke-refleksivt og refleksivt IO i tiden frem til 1750
- II. I konstruktionen med DO og det refleksive element *sig* er Interessent-betydningen bevaret (mens IO taber det brede Interessent-potentiale)
- III. Bevarelsen af Interessent-betydningen sker mens *sig* mister status som fuldgyldigt argumentudtryk

Ifølge denne hypotese er der således sket en **semantisk spaltning** mellem IO og IM ud fra deres fælles historiske ophav. IO undergår specialiseringsudviklingen illustreret i figur 1 i afsnit 2.1, mens det der etablerer sig som den moderne IM, holder fast i den gamle semantik hvor Interessent er det brede invariante potentiale, og Recipient er en central variant. Den moderne IM begynder sin tilværelse som den refleksive variant af IO, og det er tænkeligt at den semantiske spaltning i første omgang fører til en

¹⁶ <http://denlillehyggelige.blogspot.com/2012/09/>, postet 12.9.12 (lokaliseret 6.1.23)

¹⁷ <https://www.powerfist.dk/forum/index.php?topic=90090.50>, postet 11.7.16 (lokaliseret 19.1.23)

¹⁸ https://snapwidget.com/v/sw/1803888473729903808_615815368, uden dato (oprindeligt fra Instagram) (lokaliseret 19.1.23)

forskel i betydningspotentialer mellem ikke-refleksivt IO og så en refleksiv *sig*-form der stadig har status af objektsargument. I relation til den semantiske differentiering sker der på et tidspunkt en syntaktisk differentiering hvorved *sig*-elementet mister sin status som argument, jf. afsnit 3. Hvornår dette præcist sker, og hvordan dette er tidsligt forbundet med den semantiske udvikling, kan ikke afdækkes i denne artikel, og det vil også kræve en noget større undersøgelse af refleksivets diakrone udvikling, men se afsnit 7 for en makro-skala-beskrivelse af udviklingen i *sig*'s syntaktiske status. Resten af afsnit 6 koncentrerer sig om den empiriske afprøvning af hypotesen om semantisk spaltning.

6.1. Empirisk undersøgelse

Spaltningshypotesens empiriske forudsigtelse er at det vi ser i dag – forekomst af IM ved verber der er inkompatible med overdragelses- og Recipient-tolkning – er hvad vi ser igennem hele det danske sprogs historie. Forekomster af *sig* med verber der udtrykker overdragelse eller er klart kompatible med en overdragelsestolkning, er i denne sammenhæng ikke relevante, ligesom transitiver konstruktioner med et *sig* der må tolkes som obligatorisk (fast refleksiv, fx *hun vedkendte sig ansvaret*), heller ikke er det. Verber af særlig interesse i en afprøvning af denne forudsigtelse er *have*, konsumptionsverber (fx *drikke, spise*), perceptionsverber (fx *se* og *høre*) og andre oplevelsesverber (fx *prøve*).

Den empiriske undersøgelse af IM's historiske ophav har vist sig at støde på en ganske stor dataudfordring. Det viser sig at være meget vanskeligt at finde eksempler på *sig* i transitiver konstruktioner i ældre kilder, og det er ekstremt vanskeligt at finde eksempler med overdragelsesincompatible verber, fx perceptions- og konsumptionsverber. Dette skyldes grundlæggende det problem at der p.t. ikke eksisterer annoterede korpusser over ældre dansk med tagging af ordklasse, endsige syntaktisk annoterede korpusser. Det er derfor ekstremt tidskrævende at lede efter relevante eksempler. På grund af disse praktiske vanskeligheder er der kun fundet en håndfuld belæg på *sig* med de særligt interessante verber. Ikke desto mindre er der faktisk fundet belæg.

6.2. Fund

I det følgende fremlægges eksempler på transitiver konstruktioner med *sig* i tekster fra århundrederne efter den middeldanske periode og frem til det 20. århundrede. Fremlæggelsen af de udvalgte fund er delt op efter ver-

ber, først eksempler på *have*, så eksempler på *se* og til sidste eksempler på *drikke* og *spise*. Den begrænsede mængde fund betyder at ingen af verberne er tæt belagt i hele perioden fra middeldansk til i dag, men det at den meget besværlige jagt på eksempler overhovedet har båret “spredt frugt”, kan siges at støtte den fremlagte diakrone hypotese.

6.2.1. Have

Det gives her eksempler på *have* + *sig* fra 1572 (36), 1731 (37), 1817 (38) og 1906 (39).

- (36) Paa det mand kand vndgaa oc fly it wksykt Leffinet haffue **sig** huer Mand sin Høstru, och huer Quinde sin Mand
(Niels Hemmingsen, *Om Ecteskab*, 1572)
- (37) Ach gid jeg havde **mig** en Rang, saa vil jeg slaae mig til Roelighed, og intet andet verdsligt forlange.
(Ludvig Holberg, *Den honette Ambition*, 1731)
- (38) I Aften var Krag og Frue, Frue Oppen, Thomsen og Lina, C. He-ger og Jfr. Funk hos os og vi havde **os** et ganske morsomt Piqvinik (Provst Frederik Schmidts dagbøger 1817-1819, indlæg dateret 31.12.1817)
- (39) Dette her lugter af Bryllup. Et republikansk Ægteskab, som mangler vor Velsignelse. I skal faa den med det samme. Emigranterne har **sig** nok en lun lille Rede her ved Grænsen.
(Sophus Michaëlis, *Revolutionsbryllup*, 1906)

Passagen fra Hemmingsens *Om Ecteskab* i (36) er en oversættelse af Paulus’ Første Brev til Korintherne 7:2. I den oldgræske original, *dia de tas porneias hekastos tēn heautou gynaika echetō, kai hekastē ton idion andra echetō*, benyttes det refleksive pronomen *heautou*, og man kan således ikke udelukke indflydelse fra kildeteksten. Man må dog konstatere at Hemmingsen har fundet formuleringen med *sig* gangbar. Semantikken i Hemmingsens brug af *sig* kan være vanskelig at afgøre, men eksemplet er ikke uforeneligt med en Interessent-tolkning. De tre øvrige eksempler, (37) til (39), stemmer smukt overens med Interessent-semantik.

6.2.2. Se

Se i transitiv konstruktion med *sig* illustreres med to eksempler, jf. (40) og (41).

- (40) en høyt bedrøffuede, elendige fangen Quinde, aff alle forlat, som imod Mact oc Wold **sig** ingen Redning saae
(Leonora Christina, *Jammers Minde*, 1674)
- (41) Borgerne saae **sig** ingen Undsætning
(Ludvig Holberg, *Dannemarks Riges Historie I*, 1732)

De to eksempler har begge et negeret DO der betegner et sagforhold med S-referenten som participant og med en forudsat situation der er til gene for S-referenten (*ingen Redning*, *ingen Undsætning*). Man kan derfor overveje om der er tale om en form for idiomatisk struktur der betegner “frustration over manglende udvej” med *sig* i en art raising fra det neksuale DO (“hun kunne ikke udtænke en måde hvorpå hun kunne blive reddet ud af situationen”). Der er dog ikke noget i eksemplerne der ikke passer fint med en Interessent-tolkning.

6.2.3. drikke og spise

Konsumptionsverbet *drikke* er belagt i 1600-tallet (42) og i 1800-tallet, (43) og (45), og et af flere eksempler på *spise* fra 1800-tallet gives i (44).

- (42) Huo Vattersot haffuer, dricke **sig** bren=devijn
(*Kogebog*, 1616)
- (43) I Bar le duc sur l’Orne, hvor Vinavlingen er temmelig i Flor drak vi **os** en Bouteille meget god men temmelig kostbar Viin for 4 Franc.
(Provst Frederik Schmidts dagbøger 1817-1819, indlæg dateret 18.6.1818)
- (44) Vi gik Kl. 11 skjøndt der endnu skulde gives en Farce, spiste **os** en Ret varm Mad i Tydske Trattorie og kom først hjem henved 12.
(Provst Frederik Schmidts dagbøger 1817-1819, indlæg dateret 4.11.1818)
- (45) Han gjorde en utaalmodig Grimasse, satte sig hen til Bordet, tog en Kop Te, som Pigen bragte ham, og greb en Avis. Men han kunde

ikke læse med Opmærksomhed. De to Kvinder, han lige havde set, var paa Siden af ham og plagede ham og irriterede alle Nerver. Han drak **sig** en ny Kop Te, forsøgte atter Avisen, satte sig tilbage i Stolen og tænkte paa, om han skulde gaa sig en Tur og prøve, hvad en natlig Spaseretur ud ad Vesterbros Varietéer kunde bringe (Edvard Brandes, *Lykkens Blændværk*, 1898)

Alle disse eksempler passer glimrende med Interessent-tolkning. I (42) er der tale om rådgivning ifm. sygdom, og der er dermed fokus på S-referentens interesse i udkommet af at drikke brændevin. (43) og (44) drejer sig om at nyde godt af vådt og tørt. Særlig interessant er (45) hvor konstruktionen med *sig* vises i sin tekstlige sammenhæng. Man bemærker beskrivelsen af S-referentens første kop te uden *sig*-markering (*tog en Kop Te*), den efterfølgende beskrivelse af ubehag og nervøs uro og så beskrivelsen af den anden kop te med *sig*-konstruktionen som en fremhævelse af at drikkehandlingen har til formål at gøre ham godt.

6.3. Opsamling på den diakrone empiri

Der er som sagt kun fundet ganske få eksempler på den relevante brug af *sig* i de ældre kilder. Eksemplerne er dog belæg for brugen af *sig* i transitive konstruktioner som Interessent-markør hen over århundrederne frem til nutidsdansk. Således kan de empiriske fund siges at understøtte hypotesen om semantisk spaltning: *Sig* i transitive konstruktioner har videreført og bevaret den Interessent-semantik som IO har mistet i indsnævringen til Recipient-semantik.

7. Udvikling i *sig*'s syntaktiske status

I den historiske udvikling af IM ud fra den gamle reflexive IO-konstruktion har IM-markøren *sig* mistet status som argument og er dermed på linje med andre forekomster af *sig*, jf. afsnit 3. Et bevis for at *sig* tidligere havde status af argument, er kasusstyring. I olddansk (46) og ældre (øst-)middeldansk (47) står det reflexive argument 3 i dativ som ethvert andet IO-argument.

- (46) sa Haraldr æs **ser** [DAT] wan Danmørk alla ok Norwæg
 ‘den Harald som vandt **sig** hele Danmark og Norge’ (den store Jellingsten, ca. 930)

- (47) Brydir man axul j heghnathe scowe hugge **se** [DAT] axla swa marga som han brydir ther
 ‘hvis en mand får vognakselbrud i indhegnet skov, må han hugge **sig** så mange aksler som er brækket for ham der’ (Skånske Lov, ca. 1430)

Formen *s̄eR/s̄e* (i normaliseret stavning) i (46) og (47) kontrasterer med akkusativformen *sik*. Ved ophævelsen af den morfologiske akkusativ/dativ-distinktion udgår kasusmarkeringen som signal om status som objektsargument, uden at dette i sig selv indikerer tab af argumentstatus. Det gør imidlertid et andet forhold: tab af **topologisk integritet** (Heltoft 2011: 74-76). Ved topologisk integritet forstås det at en udtryksstørrelse selvstændigt udfylder en plads i sætningsskemaet og dermed tæller med i ledstillingsregnskabet. Det refleksive element har topologisk integritet i olddansk og middeldansk. Det viser sig ved at refleksivet udfylder præ-V2-pladsen i ledsætninger, i Heltofts skema for ældre dansk kaldet X-pladsen (Heltoft 2019: 190). Det gælder for *s̄eR* i (46) og for *sig* i det godt 100 år yngre middeldanske eksempel i (48), begge eksempler sat i skema i tabel 4.

- (48) then man thær ... **sig** orket ey sielf at hielpe
 ‘den mand der ikke magtede at hjælpe sig selv’ (Christina-legenden, ca. 1450, GL 277, 22-23)

Subjunktion	X	Vf	
<i>es</i>	<i>s̄eR</i>	<i>wann</i>	<i>Danmørk alla ok.Norweg</i>
<i>ther</i>	<i>sig</i>	<i>orket</i>	<i>ey sielf at hielpe</i>

Tabel 4: Ældre dansk ledsætningsskema med refleksivt led i X

I moderne dansk har *sig* mistet den topologiske integritet: Det kan ikke udfylde en plads i skemaet (Heltoft 2011: 74-76). Den manglende evne til at udfylde fundamentfeltet er vist for intransitiv (detransiteret) konstruktion med *sig* i tabel 3 i afsnit 3. Tabel 5 viser hvordan det samme gælder for IM-markerende *sig* ved montransitiv konstruktion, her med *skaffe* med IM-*sig* over for *skaffe* med refleksivt IO (*sig selv*) og med ikke-refleksivt IO (*hende*). Denne manglende topologiske integritet må tolkes sådan at *sig* som udbygning af montransitiv konstruktion står enklitisk op ad sub-

jektet eller verbet på disses pladser, jf. tabel 5, i parallel til *sig* i intransitiv konstruktion som beskrevet i afsnit 3.

Fundamentfelt	Vf	S	A	Vi	IO	DO	.....
* <i>sig</i>	skaffede	han				en billet	
<i>sig</i> selv	skaffede	han				en billet	
hende	skaffede	han				en billet	
så	skaffede	han <i>sig</i>				en billet	
han	skaffede <i>sig</i>					en billet	

Tabel 5: *Sig* i monotransitive konstruktioner i sætningskemaet

Det oprindelige reflexive pronomen *sig* mister altså sin status som nominalt argument, og dette afspejles i tabet af topologisk integritet. I olddansk og middeldansk var *sig* i transitiv konstruktion en fuldgyldig nominal konstituent: IO som argument 3. I perioden fra middeldansk til nutidsskansk mistede *sig* sin status som nominal konstituent, dvs. som ægte IO, og denne udvikling faldt – i hvert fald i et makroperspektiv – sammen med den semantiske spaltning væk fra (ikke-refleksivt) IO.

8. Konklusion

Sig i transitiv konstruktion ligner på overfladen et reflexivt IO, men konklusionen på den fremlagte undersøgelse er at der i moderne dansk er tale om en indirekte medium der adskiller sig semantisk og syntaktisk fra IO, men som historisk har udviklet sig ud fra den ældre IO-konstruktion. Den indirekte medium har bevaret den Interessent-semantik som oprindeligt var fælles for ikke-refleksivt IO og reflexivt IO. Idet IO mistede det brede Interessent-potentiale og indsnævredes til den mere specialiserede Recipient-betydning, opstod der en semantisk spaltning mellem IO og *sig* i transitiv konstruktion. Denne semantiske spaltning “spejles” i den syntaktiske forskel på *sig* og IO: Idet *sig* løsrives fra IO-konstruktionen, mister dette element status som nominalt argument.

Den begrænsede empiriske dækning af den foreslåede analyse gør det ønskeligt at udvide undersøgelsen af de ældre kilder for på den måde at underbygge konklusionen yderligere, ligesom detaljerne og det nærmere tidlige forløb i tabet af argumentstatus såvel som detaljerne i det semantiske potentiale i *sig* i transitiv konstruktion hen over århundrederne kræver yderligere udforskning. En fremtidig udvidelse af den historiske udvikling

vil desuden kunne kaste mere lys på sammenhængen mellem den moderne IM-konstruktion og interessentkonstruktionen, herunder sammenhænge i de diakrone forhold omkring de to konstruktioner.

Om forfatteren

Peter Juul Nielsen, ph.d., lektor, Institut for Sprog, Kultur, Historie og Kommunikation, Syddansk Universitet.

Kilder

Christina-legenden (ca. 1450): efter K4, i *Gammeldansk Læsebog*, red. af N. Uldaler & G. Wellejus. Københavns Universitet. København: Gyldendal. 1968.

Edvard Brandes, *Lykkens Blændværk* (1898): Arkiv for Dansk Litteratur, <https://tekster.kb.dk/>

Leonora Christina, *Jammers Minde*, del I (1674): *Leonora Christinas Jammers Minde* (1998), diplomatarisk udgave ved P. L. Hjorth og M.A. Nielsen. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Ludvig Holberg, *Dannemarks Riges Historie I* (1732): Holbergs skrifter online, <http://holbergsskrifter.dk>

Ludvig Holberg, *Den honette Ambition* (1731): Holbergs skrifter online, <http://holbergsskrifter.dk>

Niels Hemmingsen, *Om Ecteskab* (1572): Dansk Sprog- og Stilhistorisk Tekstbase, <https://duds.nordisk.ku.dk/tekstresurser/dsst/>

Provst Frederik Schmidts dagbøger 1817-1819: udgave v. O. Jacobsen & J. Brandt-Nielsen; Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Det norske språk- og litteraturselskap; Kbh.: G. E. C. Gad, 1969.

Skånske Lov (ca. 1430): efter E don. var. 136,4^o udskrevet af Lars Heltoft 2015 (ikke udgivet)

Sophus Michaëlis, *Revolutionsbryllup* (1906): Arkiv for Dansk Litteratur, <https://tekster.kb.dk/>

Litteratur

Barðdal, J. (2007): The semantic and lexical range of the ditransitive construction in the history of (North) Germanic. *Functions of Language* 14.1, 9-30. DOI: [10.1075/fol.14.1.03bar](https://doi.org/10.1075/fol.14.1.03bar)

Christensen, L.H. & R.Z. Christensen (2019): *Dansk grammatik*, 4. udgave. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

- Colleman, T. (2011): Ditransitive Verbs and the Ditransitive Construction: A diachronic perspective. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 59: 387-410. DOI: [10.1515/zaa-2011-0408](https://doi.org/10.1515/zaa-2011-0408)
- GDS: se Hansen & Heltoft (2011).
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog* (GDS). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. (2011): Lette pronomeners placering: klise og topologisk integritet. *Ny forskning i grammatik* 18: 61-80. DOI: [10.7146/nfg.v19i18.23668](https://doi.org/10.7146/nfg.v19i18.23668)
- Heltoft, L. (2014): Constructional change, paradigmatic structure and the orientation of usage processes. I: *Usage-Based Approaches to Language Change*. E. Coussé & F. von Mengden (red.). Amsterdam: John Benjamins, 203-241. DOI: [10.1075/sfsl.69.08hel](https://doi.org/10.1075/sfsl.69.08hel)
- Heltoft, L. (2019): Fra gammeldansk til nutidsdansk. I: *Dansk Sproghistorie* bd. III. E. Hjorth et al. (red.). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 129-225.
- Hvilshøj, U. (1999): Refleksivitet i dansk. *Sig og sig selv* i et typologisk perspektiv. *Ny Forskning i Grammatik* 6, 81-106. DOI: [10.7146/nfg.v7i6.23996](https://doi.org/10.7146/nfg.v7i6.23996)
- Høysgaard, J.P. (1752): *Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax*. København. (= *Danske Grammatikere V*. Bertelsen, H. (red.). København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1919-1920).
- Kemmer, S. (1993): *The Middle Voice*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: [10.1075/tsl.23](https://doi.org/10.1075/tsl.23)
- Nielsen, P.J. & L. Heltoft (under udgivelse): Indexicality across the boundaries of syntax, semantics and pragmatics: The constructional content of the Danish free indirect object. I: *Ditransitive Constructions in Germanic Languages: Diachronic and Synchronic Aspects*. T. Colleman, M. Rothlisberger & E. Zehentner (red.). Amsterdam: John Benjamins.
- Nielsen, P.J. (2018): *Få* + supinum som interessentkonstruktion i dansk. *Ny forskning i grammatik* 25, 148-165. DOI: [10.7146/nfg.v26i25.109309](https://doi.org/10.7146/nfg.v26i25.109309)
- Nielsen, P.J. (2022): The affective *få* 'get' construction in Danish: Afficiaries, agentivity and voice. *Constructions and Frames* 14.1, 78-120. DOI: [10.1075/cf.00059.nic](https://doi.org/10.1075/cf.00059.nic)
- Zúñiga, F. (2011). Why should Beneficiaries be subjects (or objects)? Affaction and Grammatical Relations. I: *Case, Animacy and Semantic Roles*. S. Kittilä, K. Västi & J. Ylikoski (red.). Amsterdam: John Benjamins, 329-348. DOI: [10.1075/tsl.99.12zun](https://doi.org/10.1075/tsl.99.12zun)